

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Kaszás Veronika

ERDÉLYI MENEKÜLTEK MAGYARORSZÁGON 1988-89-BEN

**Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi
konvencióhoz való csatlakozásig**

PhD értekezés tézisei

Történelemtudományok Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Székely Gábor DSc, egyetemi tanár

Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Program

A program vezetője: Dr. Balogh András DSc, egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Majoros István DSc, egyetemi tanár

Budapest, 2013

1. Az értekezés témaválasztása és céljai

Magyarország 1989. március 14-én sajátos nemzetközi körülmények között, a Varsói Szerződés tagállamai közül elsőként csatlakozott az 1951. évi genfi menekültügyi egyezményhez, és az azt kiegészítő 1967. évi New York-i jegyzőkönyvhöz. E lépés lehetővé tette, hogy az ország az egyezményben meghatározott kritériumok alapján, nemzetközileg elfogadott módon fogadhasson be menekülteket.

A disszertáció azt a feltevést kívánja alátámasztani, hogy Magyarország az 1951. évi genfi konvencióhoz történő csatlakozással valójában egy diplomáciailag érzékeny, mind a szocialista, mind a nyugati országokkal fenntartott kapcsolatokra kiható, a nemzetközi és a magyar közvéleményt is foglalkoztató bilaterális probléma magasabb, multilaterális szinten történő megoldását választotta, meghozva egy hosszú távon tágabb nemzetközi kötelezettségvállalásokkal járó döntést.

A magyar döntéshozók körében kezdetben erőteljesen vitatott lépést az 1987-89 között egyre nagyobb számban érkező erdélyi menekültek¹ helyzetének rendezése miatt választotta az ország. 1989 elejére elsősorban a kisebbségek erőszakos asszimilációját célul kitűző román kisebbségpolitika - így egyebek mellett az 1988 áprilisában meghirdetett, a romániai falvak számát 13 ezerről 5-6 ezerre csökkenteni kívánó településrendezési terv – hatására a Romániából Magyarországra érkező menekültek száma a hivatalos adatok szerint megközelítette a 13 ezer főt, míg a be nem jelentettekkel együtt számukat mintegy 20 ezer főre becsülték. Az ország egyik napról a másikra olyan új diplomáciai, társadalmi, jogi és szociális problémával került szembe, melyre nem akadt korábbi precedens. A menekültek egyre növekvő létszáma és az új jelenségre adott társadalmi reakciók következtében egy ponton túl a magyar pártállami vezetés már nem tehetett egyszerűen úgy, mintha a probléma nem is létezne. A helyzet politikai és szociális rendezése során az állam a legkevesebb feszültséget generáló megoldást igyekezett keresni, mely egyúttal eleget tesz a három irányból érkező, egymással részben ütköző elvárásoknak.

¹ A doktori dolgozatban többnyire a köznyelvben és a vizsgált időszak irodalmában általánosan elterjedt „erdélyi menekültek” elnevezést tág értelemben használom, tehát nem csak kizárólag az Erdélyből, hanem Románia egész területéről érkezőket értem a megnevezés alatt, beleértve a nem magyar nemzetiségű román állampolgárokat is. Ahol mégis szükséges, nevesítem a menekültek nemzetiségi hovatartozását is.

Ugyanígy a „menekültek” fogalmát is az 1951. évi genfi konvencióban meghatározott nemzetközi jogi definíciónál tágabb értelemben alkalmazom a szülőföldjüket különböző okokból és módon elhagyó román állampolgárookra.

Mindenekelőtt a szocialista blokk írott és íratlan ideológiai kötelezettségei szorították korlátok közé a magyar bel- és külpolitika mozgásterét. A Szovjetunió a Varsói Szerződés tagállamainak egységét igyekezett kifelé demonstrálni, ahol a táborhoz tartozó országok viszonyát az „internacionalista testvériség” szellemisége hatja át, és ahol a nemzeti kisebbségekre, mint a „népek közötti barátság építőköveire” hivatkoznak. Ilyen körülmények között Románia és Magyarország viszonylatában menekültkérdésről nem lehetett beszélni, hiszen egy szocialista országból másik „baráti, szocialista országba” való menekülés a hivatalos ideológia szerint elképzelhetetlen volt.

A hatvanas évek végétől kezdve azonban Magyarország már nemcsak Moszkva, hanem a Nyugat bizonyos elvárásainak is igyekezett megfelelni, elsősorban gazdasági okokból: az ország stabilitását és a magyar lakosság életszínvonalát a csökkenő gazdasági teljesítmény mellett a növekvő mértékű nyugati hitelekkel tudta fenntartani. Miután nyugati nyomásra a nyolcvanas évek második felétől a Kelet-Nyugat párbeszédnek a katonai és kereskedelmi témák mellett az emberi jogok kérdésköre is fontos témájává vált, a magyar diplomácia arra az elhatározásra jutott, hogy a bilaterális próbálkozások kudarca után a nemzetközi fórumokon elsősorban az emberi jogok általános védelmére hivatkozva tudná felvetni az erdélyi magyar kisebbség illetve a Magyarországon tartózkodó – menekülteknek hivatalosan nem nevezett – román állampolgárok ügyét. Hitelesen azonban csak abban az esetben tudta képviselni az ügyet Magyarország a Nyugat felé, ha magatartásával azt volt képes bizonyítani, hogy a menekültügy kezelésében ő maga messzemenően eleget tesz a nyugati emberi jogi normáknak.

Harmadik helyen pedig a magyar közvélemény és a különböző társadalmi kezdeményezések irányából érkező nyomást kell megemlítenünk, amit a magyar pártvezetés a nyolcvanas évek végén már nem hagyhatott teljesen figyelmen kívül. Ezek az elvárások azonban olykor ellentmondtak egymásnak. A nemzeti érzésen alapuló szolidaritás és a humánus segítőkészség mellett a magyar lakosság egy része saját életszínvonalát féltette az „idegenektől”. A pártnak számolnia kellett azzal is, hogy az „alternatív szervezetek” és az egyházak menekültügyi tevékenysége e közösségek népszerűségének és ismertségének növekedéséhez is hozzájárulnak. Az állam úgy igyekezett ellensúlyozni e szervezetek növekvő befolyását, hogy közben saját lehetőségeinek korlátai miatt a segítségükről sem mondhatott le teljes mértékben.

Célom azon összetett bel- és külpolitikai, valamint társadalmi folyamatok és kezdeményezések bemutatása, melyek az erdélyi menekültügy megoldását célozták, egyrészt

hazai terepen, másrészt a kétoldalú és a többoldalú diplomáciai kapcsolatokon keresztül. Ennek során megvizsgálom, hogy a történetben kulcsszerepet játszó egyes szereplők – a magyar állam, a Magyar Vöröskereszt, az egyházak és a társadalmi szervezetek – mennyiben rendelkeztek önálló mozgástérrel, és azt hogyan voltak képesek a maguk eszközeivel kihasználni.

Az állami magatartást vizsgálva bemutatom azt a folyamatot, hogyan jutott el a pártvezetés odáig, hogy intézményesített szinten foglalkozzon a menekültek ügyével, és miként igyekezett megoldani a szükséges intézményi és jogszabályi háttér hiányában is az átjövő román állampolgároknak a magyar állam nemzetközi kötelezettségvállalásokba is ütköző nehézségeit. Megvizsgálom, milyen nehézségekkel szembesültek a Romániából Magyarországra áttelepülni kívánók, a legális papírokkal a határt átlépők, de hazatérni nem kívánó román állampolgárok, valamint az illegális határátlépők, és azt, hogy hogyan kezelte a menekültek e három csoportját a magyar állam. Külön kitérek az állam eljárására azoknak az esetében, akik Magyarországról a Nyugat felé kívántak továbbutazni.

Fontosnak tartom részletesen bemutatni az államtól ugyan a vizsgált időszakban nem teljesen független, de mégiscsak nem állami szereplők, így a Magyar Vöröskereszt, a nyugati magyar emigráció, a magyarországi egyházak és a társadalmi szervezetek menekültügyi tevékenységét. A szoros értelemben vett segélyező és menekültmisszió mellett kitérek a szervezeteknek a nemzetközi tájékoztató és érdekérvényesítő tevékenységére, mely jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a világ tudomást szerezzen a romániai kisebbségek helyzetéről és az erdélyi menekültek áradatáról.

A disszertációban nagy hangsúlyt kap a romániai emberi jogi helyzet és az erdélyi menekültügy nemzetközi megítélésének a bemutatása. Ennek során külön vizsgálom a szocialista blokk és a Nyugat országainak kormányzati, társadalmi és sajtóreagálásait, bemutatva, mely országoknak állt érdekében felvállalnia a nemzetközileg érzékeny kérdést, míg más államokban inkább a konfliktusba való be nem avatkozás és távolságtartó magatartás volt a jellemző. Az áttekintés egy nemzetiségi kisebbségi ügyet érintő, két szocialista ország közötti konfliktus nemzetközi kezeléséről és megítéléséről tágabb kontextusban értelmezve is képet ad a hidegháborús időszak végének diplomáciai viszonyairól.

Külön vizsgálom azt a kérdést, milyen nemzetközi fórumokon volt lehetősége a magyar diplomáciának nemzeti kisebbségi illetve emberi jogi kérdésekben szót emelnie, és az érdekérvényesítésnek ezeket a csatornáit milyen módon és mértékben, milyen eredményeket

elérve használta ki az ország. E multilaterális intézményeken belül egyszerre voltak jelen a hallgatóságban a nyugati országok és a Varsói Szerződés államainak delegáltjai, külön kihívást jelentett tehát, hogy a magyar diplomácia úgy kívánta érdekeit érvényesíteni, hogy a szocialista retorika elemeit is alkalmazva, „baráti szomszédja” nyílt támadását elkerülve, mégis a nyugati fülek számára is érthetően fogalmazva vesse fel az erdélyi magyarok és a Romániát elhagyók ügyét.

Végezetül áttekintem azt a folyamatot, melynek során a magyar vezetésben megérett az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozás gondolata, mint lehetséges megoldás az erdélyi menekültek státuszának rendezésére. A disszertáció feltételezése szerint a magyar döntéshozók lépését alapvetően nem a konvenció szellemisége vezérelte, sőt erőteljes fenntartásokkal kezelték az abban foglalt kötelezettségvállalásokat, amennyiben azok a csatlakozást követően nem csak az erdélyi menekültekre alkalmazandóak. Ezzel együtt úgy tűnt, hogy a romániai menekültek ügyének legkevesebb diplomáciai konfliktussal járó rendezését nyújthatta egy egyetemesen elfogadott ENSZ-szervezet által kidolgozott egyezmény.

Bár fontosnak tartom annak bemutatását, hogy a magyar külügyi vezetés csupán azt követően döntött a magyar-román konfliktusnak a nemzetközi fórumokon történő tárgyalása mellett, amikor végleg belátta a kétoldalú próbálkozások eredménytelenségét, a disszertációnak alapvetően nem célja a magyar-román kétoldalú kapcsolatok elemzése. Az erdélyi menekültek ügyét a magyar állami és nem állami szereplők, a magyar diplomáciai érdekérvényesítés szempontjából vizsgálom, nem térek tehát ki részletesen a román fél nemzetiségi, kisebbségi illetve migrációs politikájának ismertetésére.

Ahogy a dolgozat címében is jelzem, a disszertáció az 1988-89-es évekre fókuszál. Bár a menekülthullám már 1987-ben megindult Románia felől Magyarországra, a magyar pártvezetés csupán 1988 elején látta be, hogy a jelenség állami szinten is intézkedéseket igényel. Az állami és nem állami szereplőknek az erdélyi menekültek védelmében tett lépéseit 1989 márciusáig, az 1951. évi genfi konvencióhoz való csatlakozásig tekintem át részletesen, bár a csatlakozás következményeire is kitérek, áttekintve a konvencióban való részesség és az 1989-es keletnémet menekültügy főbb összefüggéseit is.

A téma összetettségére tekintettel a disszertáció nem tekinthető egy klasszikus diplomáciatörténeti dolgozatnak, az általam vizsgált folyamatoknak ugyanis bizonyos jogi, belpolitikai és társadalomtörténeti aspektusait sem lehetett figyelmen kívül hagyni. Bízom

benne, hogy az összetett szemléletmódnak köszönhetően a disszertáció a feldolgozott témán keresztül egyúttal hiteles képet nyújt a magyarországi rendszerváltozás időszakának politikai és társadalmi helyzetéről, az állam, az egyházak és a különböző társadalmi, ellenzéki szervezetek kapcsolatáról, valamint a hidegháború utolsó éveinek nemzetközi viszonyairól.

2. A szakirodalom áttekintése

A rendszerváltozás éveinek magyar menekültpolitikáját a köztudatban a keletnémet menekültek történetével, mint a határnyitásnak, a berlini fal leomlásának, a német egység visszaállításának közvetlen kiváltó előzményével kapcsolják össze. A magyar diplomácia – és természetesen a történetben részt vevő szereplők – sikertörténeteként elkönyvelt eseményre tíz, húsz vagy huszonöt év távlatából is lelkesen emlékezik vissza a világ. A történet kulcsfiguráinak többsége már megírta – többnyire emberi elfogultságtól nem mentes – visszaemlékezését,² a történészek pedig igyekeztek objektíven, hiteles pontossággal összerakni, hogy hogyan is született meg valójában a döntés a keletnémet menekültek előtti határnyitásról. Ezek közül kiemelném Oplatka András munkáját, melynek értékét a gazdag felhasznált forrásanyag – az MSZMP Politikai Bizottságának, a Határőrség Országos Parancsnokságának, valamint a Külügyminisztériumnak az osztrák, nyugat- és keletnémet vonatkozású iratai - mellett a magyar és német döntéshozókkal és szemtanúkkal készített interjúk adják.³ Gyarmati György és Jobst Ágnes magyar állambiztonsági levéltári források alapján foglalkozik a keletnémet menekültekkel,⁴ Tóth Imre pedig a Német Külügyminisztérium Levéltára (*Das Politische Archiv des Auswärtigen Amtes*) anyagaira támaszkodva dolgozta fel a magyar határnyitás és az NDK-ból érkező menekültek történetét.⁵

A romániai menekültek ügye e művek többségében csak igen röviden kerül megemlítésre, mint az 1951. évi genfi konvencióhoz való magyar csatlakozás kiváltó oka. Történeti áttekintés az 1980-as évek végén érkező erdélyi menekültek ügyének hazai és diplomáciai

² Lásd a volt berlini magyar nagykövet, a magyar külügyminiszter és az NSZK kancellárjának visszaemlékezéseit: Horváth István – Németh István (1999): *... És a falak leomlanak. Magyarország és a német egység. 1945-1990.* Magvető Kiadó, Budapest; Horn Gyula (1991): *Cölöpök*, Kossuth Kiadó; Kohl, Helmut: *Ich wollte Deutschlands Einheit*, Propyläen, Berlin, 1996.

³ Oplatka András (2008): *Egy döntés története*, Helikon Kiadó, Budapest

⁴ Gyarmati György (2010): *A vasfüggöny és az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon 1989-ben*, In: Uő. (szerk.): *A páneurópai piknik és a határáttörés húsz év távlatából*, Sopron Megyei Város Önkormányzata és L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 95-116.; Jobst Ágnes (2010): *Az állambiztonság és a keletnémet menekültügy. Dokumentumok a genfi menekültügyi egyezményhez való magyar csatlakozásról*, Betekintő 2010/3., http://www.betekinto.hu/2010_3_jobst, Megtekintve: 2013. március 11.

⁵ Tóth Imre (2010): *A keletnémet menekültkérdés hatása a Berlin-Bonn-Budapest „háromszög” kapcsolatrendszerére*, In: Gyarmati György (szerk.): i. m. 67-93.

kezeléséről, a konvencióhoz való csatlakozás előzményeiről a ma már elérhető levéltári források feldolgozása alapján egyelőre nem született. Ezt a hiányosságot igyekszik pótolni e doktori dolgozat.

Nem kifejezetten történeti szemléletű, a Magyarországra érkező erdélyi menekültekkel foglalkozó tanulmányok, könyvek azonban jelentek meg, többségükben az új helyzet létrejöttével és a magyar menekültügyi intézményrendszer kiépülésével egy időben, az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején. Történész szemmel ezért fontos művekről, bizonyos értelemben kordokumentumokról van szó, melyek a vizsgált időszakban az akkori terminológiát alkalmazva, „testközelből” mutatják be a jelenséget és az általa kiváltott gyakorlati problémákat és dilemmákat.

Némi leegyszerűsítéssel e szakirodalmat három csoportba sorolnám. Születtek egyrészt az erdélyi menekültek társadalmi jellemzőit, átjövételük módját, illetve a magyar közvélemény reakcióit bemutató társadalomtudományi, szociológiai elemzések. Ide tartoznak a TÁRKI és az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete valamint a Magyar Közvéleménykutató Intézet által végzett kutatások.⁶

A tanulmányok következő csoportjában – Tóth Judit, Kolláth György, Nagy Boldizsár, Görög János írásaiban⁷ – a jogi megközelítés dominál, áttekintve a menekültek Magyarországon maradásával, ügyeik intézésével vagy éppen továbbutazásával járó szociális, rendészeti, diplomáciai jogi bonyodalmakat, és a szóba jövő belső vagy nemzetközi jogi megoldásokat.

⁶ Lásd: Sik Endre (1989): *Jelentés az erdélyi menekültekről*, 1989. július, Gyorsjelentések 3., TÁRKI, Budapest; Uő.(1990): *Erdélyi menekültek Magyarországon*, In: Andorka Rudolf-Kolosi Tamás-Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1990*, TÁRKI, Budapest, 516-533.; Bokor Ágnes - Gombás Gábor - Karajánnisz Manolisz (1989): *A közvélemény 1988-ban. A Magyar Közvéleménykutató Intézet 1988-as vizsgálatai*. In: Kurtán Sándor - Sándor Péter - Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1988*, R-Forma Kiadói Kft., Alföldi Nyomda, Debrecen, 597-696.

⁷ Lásd: Tóth Judit – Kolláth György (1989): *A menekült-kérdés néhány főbb szociális, szervezett, jogi és tartalmi problémája*, In: Timoránszky Péter (szerk.): *A nemzeti kisebbségek és a menekültek jogai*, I. kötet, MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 177-232.; Nagy Boldizsár (1989): *Menekülők – menekültek*, In: *Külpolitika* 1989/4. 114-142.; Görög János (1989): *A menekültek helyzetéről szóló 1951. évi genfi konvencióhoz és annak 1967. évi kiegészítő jegyzőkönyvéhez való csatlakozás kérdése*, In: Timoránszky Péter (szerk.): i.m. 40–47.

Végül születtek különböző visszaemlékezések, szubjektív beszámolók, riportok, újságírók és szemtanúk tollából: itt említhetjük meg Ágoston Vilmos, Forró Tamás, Havas Henrik, Franka Tibor, Kende Péter könyveit.⁸

Történeti jellegű művek elsősorban nem a menekültügyről, hanem a magyar-román kétoldalú kapcsolatok alakulásáról, valamint a román nemzetiségpolitikáról születtek.⁹ A bilaterális kapcsolatok alakulását átfogó módon, 1956-tól 1989-ig tekinti át Földes György az MSZMP központi szerveinek, a Külügyminisztériumnak valamint a Politikatörténeti és Szakszervezeti levéltár gyűjteményének vonatkozó dokumentumaira támaszkodva.¹⁰ Román dokumentumokat gyűjtött össze Ceaușescu nemzetiségpolitikájának bemutatására Novák Csaba Zoltán.¹¹ Kifejezetten az általam vizsgált időszak kétoldalú kapcsolataira fókuszálnak Vincze Gábor – szintén külügyi és pártiratokra is hivatkozó - egyes tanulmányai.¹² Érdeemes megemlítenünk Stefano Bottoni friss tanulmányát is, mely új nézőpontból, a magyar állambiztonság dokumentumain keresztül vizsgálja a rendszerváltozást megelőző időszak magyar-román kapcsolatait.¹³ Kimondottan az erdélyi menekültügyre koncentrálnak Révész Bélának állambiztonsági, külügyi és pártiratokat is feldolgozó egyes írásai.¹⁴

Ami a migrációtörténet szakirodalmát illeti, a Magyarországot érintő huszadik századi migrációs folyamatokat elemzi több írásában Kapronczay Károly, Tóth Judit valamint Tóth

⁸ Lásd: Ágoston Vilmos (1989): *Húzd a Himnuszt, ne káromkodj!*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest; Forró Tamás – Havas Henrik (1988): *Arad után – ki tudja merre?* Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest; Franka Tibor (1988): *Most jöttem Erdélyből*. Láng Kiadó, Budapest; Kende Péter (1988): *Erdélyből jöttek*. Ifjúsági Lap-és Könyvkiadó, Budapest.

⁹ Utóbbiak közül kiemelném az Erdélyből történő elvándorlásokra reagálva, 1988-ban összeállított elemzést: Ara-Kovács Attila – Dávid György – Joó Rudolf – Kőszegi László – Nagy József – Tóth Károly Antal – Vásárhelyi Judit (1988): *Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről*, In: Medvetánc, ELTE, Budapest, 57-126.; Az erdélyi magyarság 20. századi történetét tekinti át Lipcsey Ildikó is, részben levéltári, külügyi anyagok feldolgozásával: Lipcsey Ildikó (2008): *Utak és tévutak az erdélyi magyarság huszadik századi történetében*, Codex Print Kiadó, Budapest

¹⁰ Földes György (2007): *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956-1989*, Napvilág Kiadó, Budapest

¹¹ Novák Csaba Zoltán (2010): *Aranykorszak? A Ceausescu-rendszer magyarságpolitikája 1965-74*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

¹² Vincze Gábor (2006): *Lăncrânjantól Lăncrânjánig. Fejezet a magyar-román kapcsolatok nyolcvanas évekbeli történetéből*, In: *Magyar Kisebbség*, 2006/3-4., 262-361. valamint Uő. (2009): *Lefelé a lejtőn. Magyar-román kapcsolatok 1989 első felében, a magyar diplomáciai iratok tükrében*, In: *Székelő* (2009) 7. szám, 75–120.; Uő. (2009): *Tovább a lejtőn – a gödör aljáig. Magyar-román kapcsolatok 1989 második felében, a magyar diplomáciai iratok tükrében*. In: *Székelő* (2009) 12. sz. 69–103.

¹³ Bottoni, Stefano (2013): *Vonakodó kémek. A magyar állambiztonság és Románia, 1975-1989*, In: *Történelmi Szemle* 2013/1., 79-117.

¹⁴ Révész Béla (2009): *A magyar-román viszony problémátörténetéből az 1980-as években*. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Sectio politico-juridica*, 72. (2009) 463–522.; Uő (2008): „*Out of Romania!*” *Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987–1989*, In: *Regio*, Volume 11/2008, 8-66.

Pál Péter.¹⁵ Az Erdélyből illetve Romániából Magyarországra irányuló kivándorlási hullámokat vizsgálja szociológus szemmel Horváth István, valamint a rendszerváltozást követő időszakban Gödri Irén.¹⁶

3. A kutatás módszerei

A kutatás során a szakirodalom feldolgozása mellett a történeti forráselemzés, a dokumentumelemzés és az interjúkészítés módszereit használtam.

Az elérhető levéltári dokumentumok közül feldolgoztam a Külügyminisztérium, az MSZMP KB Külügyi Osztálya illetve Agitációs és Propaganda Osztálya, az MSZMP Budapesti Bizottsága, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal és a Magyar Vöröskereszt témámra vonatkozó iratanyagait. Forrásként támaszkodom továbbá az Országgyűlési jegyzőkönyvek és a Külügyi Évkönyvek dokumentációira, a Magyar Távirati Iroda (MTI) illetve a Szabad Európa Rádió hírarchívumaira, a *Népszabadság* és *Magyar Nemzet* napilapok 1988. és 1989. évi híryanagára, a Beszélő számaira, valamint az Élet és Irodalom és a HVG bizonyos cikkeire. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, valamint az Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) belügyi anyagaiból az Open Society Archívumnak (OSA) Révész Béla által összeállított menekültügyi forrásválogatását használtam a munkám során. Segítségül szolgáltak még az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) archívumában és budapesti képviselőjének könyvtárában elérhető dokumentumok és irodalmak.

A romániai menekültügyet kifejezetten magyar diplomáciai, politikai és társadalmi szempontból vizsgáló disszertáció nem vállalkozik a romániai menekültügy bukaresti levéltárakban fellelhető iratanyagának áttekintésére. Ezen dokumentumok feldolgozása ugyanakkor lehetőséget nyújtana a történészeknek a jövőben az erdélyi menekültügynek egy újfajta, a román döntéshozók szempontjából történő vizsgálatára is.¹⁷

A vizsgált időszak múltbeli közelségének következtében kutatói munkám során lehetőségem nyílt a menekültügyben érintett, illetve annak alakításába különböző – állami, egyházi vagy

¹⁵ Lásd: Kapronczay Károly (1993): *Menekültek Magyarországon...*, Valóság 1993/2. 39-51.; Tóth Judit (1994): *Menedékjog – kérdőjelekkel*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest; Tóth Pál Péter (2001): *Népességmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században*, In: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és Európai Unió, Szociális és Családügyi Minisztérium*, Budapest, 19-42.

¹⁶ Horváth István (2005): *Az erdélyi magyarok Magyarország irányú migrációja*, In: Uő. (szerk.): *Erdély és Magyarország közötti migrációs folyamatok*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 9-132.; Gödri Irén (2004): *Az erdélyi magyarság kivándorlása a rendszerváltás után*, In: RODOSZ Évkönyv, Kolozsvár, 27–58.

¹⁷ Varga Andrea történész információi szerint a leggazdagabb román forrásgyűjtemény az erdélyi menekültekről a Securitate irattárában (CNSAS) található.

társadalmi – szervezeteken keresztül bekapcsolódó szereplőkkel interjúkat készítenem, akiknek köszönhetően eltérő nézőpontokból ismerhettem meg az 1988-89. évi menekültügyi események történetét. Az elbeszélte történelem („*oral history*”) sajátossága, hogy a visszaemlékezések húsz év távlatából sem mentesek a megélt eseményekhez kötődő érzelmi töltettől, olykor a múlt és az abban játszott személyes szerep nosztalgikus megszépítésétől vagy éppen a régi sérelmek, érdekellentétek, indulatok felelevenítésétől. Dolgozatomban támaszkodom e személyes visszaemlékezésekre is, de a korabeli dokumentumok és források tükrében a történetek hiteles feltárására, leírására törekedtem.

4. Az értekezés eredményei és főbb megállapításai

A disszertáció fontos eredménye, hogy eddig feldolgozatlan levéltári iratokra, történeti forrásokra és az eseményekben fontos szerepet játszó, vagy személyesen érintett szereplőkkel készített interjúkra alapozva tekinti át az 1988-89-ben Magyarországra érkező erdélyi menekültek történetét, a diplomáciailag és társadalmilag érzékeny helyzet rendezésének folyamatát. Míg a szakirodalom csupán a téma egyes aspektusaival foglalkozik, a doktori értekezés átfogó módon tárgyalja a vizsgált időszakban a menekültügy történetét, bel- és külpolitikai valamint társadalmi szempontokat is figyelembe véve.

A kutatásaim megerősítették azt a feltevést, hogy a magyar állam az erdélyi menekültek helyzetének rendezése során három irányból - egyrészt a Varsói Szerződés tagállamai, másrészt a Nyugat, harmadrészt pedig a magyar társadalom felől - érkező elvárásokkal szembesült, és a menekültügyben alkalmazott magatartását, retorikáját és érvrendszerét alapvetően ezeknek az elvárásoknak próbálta alárendelni. Mivel azok részben egymással szemben álló érdekeket, ideológiai értékeket képviseltek, a magyar pártvezetés stratégiája a különböző célcsoportok irányába nem lehetett egységes.

4.1. Új utakon a magyar külpolitika

A Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamai a „belügyekbe való be nem avatkozás” elvére hivatkozva igyekeztek a lehető legnagyobb távolságtartással kezelni a magyar-román konfliktust, óvakodva a hivatalos állásfoglalástól. A téma érzékenységehez hozzájárult az is, hogy a térség szinte valamennyi állama maga is érintett volt nemzetiségi, kisebbségi ügyekben. A szocialista országok közül a különutas Jugoszlávia mutatott leginkább szolidaritást az erdélyi magyar kisebbség iránt, hiszen Románia nemzetiségpolitikája az országban élő szerb kisebbséget is érintette. Fogékony volt továbbá az ügy iránt a

csehszlovákiai magyar kisebbség. Mivel a hivatalos szovjet irányvonal a magyar-román problémás ügyek kétoldalú, tárgyalásos rendezését tartotta megoldásnak – amelyhez a magyar diplomácia annak kilátástalansága ellenére 1988 szeptemberéig igyekezett is tartani magát –, a szocialista fórumokon nem volt értelme a román kisebbségpolitika bírálatának és az erdélyi menekültügy felvetésének. Annak ellenére sem, hogy a Varsói Szerződés tagállamai is részesei voltak a Helsinki Záróokmányoknak, így formailag a VSZ-fórumoknak is napirendjére került az emberi jogok kérdésköre. Magyarország így e körben a fennálló feszültségek ellenére alapvetően tartotta magát a „baráti” országoktól elvárt szövegekhez, a problémás ügyek szépítéséhez, körülírásához.

A nyugati országok ezzel szemben már jóval nagyobb fogékonyságot mutattak az emberi jogok helyzete és a menekültügy iránt. Igaz, nem csupán humánus szempontok miatt, hanem azért is, mert ezek az országok a kelet-európai menekültek elsődleges célországai közé tartoztak, és a Nyugat ebből a szempontból a szocialista régió stabilitásának megőrzésében volt érdekelt. A nyugati, független sajtóban a romániai településrendezési tervek és az erdélyi menekültügy erőteljes visszhangot kaptak. Ezen országcsoporthoz is igaz, hogy a román kisebbségpolitikában illetve a menekültáramlatban leginkább érintett államok szentelték a legnagyobb figyelmet a témának. Így első helyen a szász és sváb kisebbséget Romániából kimenekíteni szándékozó NSZK, második helyen pedig a menekültek egyik fő célországa, Ausztria. A nyugati demokráciákban első lépésben klasszikusan társadalmi kezdeményezések, megmozdulások hívták fel a közvélemény és a döntéshozók figyelmét a romániai emberi jogi helyzetre – amiben a nyugati magyar emigráció szervezetei komoly szerepet játszottak –, majd többnyire a parlamenti pártok, képviselők karolták fel az ügyet, aminek eredményeként a nemzeti parlament felszólította kormányát, hogy kétoldalú és többoldalú fórumokon lépjen fel a román intézkedésekkel szemben.

Magyarország addigi külpolitikai stratégiájának 1988. őszi felülbírálatát követően az emberi jogi kérdésekben illetékes egyetemes vagy regionális nemzetközi fórumon igyekezett felvetni a romániai emberi jogok súlyos megsértésének ügyét. A magyar retorika sajátossága volt ugyanakkor a konkrétumok említésének következetes kerülése: sem a bírált országot nem nevezte nevén, sem az ottani politikáról, sem a hazai menekültügyről nem szolgáltatott pontos információkat. Jellemző volt továbbá, hogy a nemzetközi fórumokon a magyar felszólalások a szocialista retorika kötelező elemeit és a nyugati fülek által szívesen hallott emberi jogi frázisokat sajátos módon vegyítették.

A hazai retorikával ellentétben e fórumokon a magyar delegáltak kerültek a nemzeti érintettség látszatát, így - a meg nem nevezett – Románia vonatkozásában elsősorban az emberi jogok csorbulását, és nem a nemzetiségi vagy kisebbségi jogok hiányát sérelmezték. A magyar menekültpolitika Nyugat felé történő bemutatása során is az volt a cél, hogy Magyarország arról győzze meg partnereit, hogy nem tesz különbséget a magyar és más nemzetiségű romániai menekültek között. Ezzel a magyar vezetés azt kívánta bizonyítani, hogy saját maga is elkötelezett az emberi jogok messzemenő tiszteletben tartása terén. Ennek alátámasztásaként az emberi jogok területén az ország fakultatív nemzetközi kötelezettségvállalásoknak is alávetette magát. Az óvatos diplomáciai megfogalmazásokkal együtt is figyelemfelkeltő és példa nélküli volt, hogy Magyarország saját szövetségesével szemben fogalmazott meg kritikát nemzetközi fórumokon. Sikerként értékelhető, hogy a magyar diplomácia elérte azt a célját, hogy a magyar-román konfliktust ne a szocialista országok belső, maguk köreiből megoldandó problémájaként, hanem egyetemes emberi jogi kérdésként kezelje a Nyugat. A fellépés eredményességét bizonyítja, hogy szinte valamennyi, a témában illetékes nemzetközi szervezetnek napirendjére került a romániai emberi jogi helyzet illetve a menekültkérdés.

4.2. A nem állami szervezetek szerepe

Harmadik helyen szólnunk kell a magyar közvéleménynek és a nem állami szervezeteknek a történetekben betöltött szerepéről, az állam felé megfogalmazott elvárásairól. A romániai magyar kisebbség és az erdélyi menekültek ügyében tapasztalt társadalmi szolidaritás, a közvélemény fokozott érdeklődése szerepet játszott abban, hogy a magyar pártvezetés új nemzetpolitikát hirdetett meg, explicit módon megfogalmazva a határon túl élő magyarság iránti felelősségvállalást. A hazai retorikában az erdélyi menekültügy mint az eltérő politikai nézetek, érdekek felett álló, közös nemzeti ügy jelenik meg, melynek megoldása csak a különböző társadalmi szereplők, egyházak, alternatív szervezetek bevonásával, nemzeti összefogással lehetséges. Az állami dokumentumok azt bizonyítják, hogy a Romániából érkező menekültek sorsának elbírálásánál – azaz többnyire a román hatóságoknak történő visszaadás mérlegelésénél valamint a tartózkodási vagy letelepedési kérelem értékelésénél – pozitív megkülönböztetést élveztek a magyar nemzetiségű román állampolgárok – annak ellenére, hogy a Nyugat felé ezt a magyar hatóságok másképp kommunikálták. Központi utasításra ugyanakkor a hatóságok arra is odafigyeltek, hogy az áttelepülő erdélyiek ne részesülhessenek a magyar állampolgároknál kedvezőbb elbánásban, elejébe menve a társadalmi elégedetlenségnek.

A rendszerváltozás időszakában szerveződő „alternatív szervezetek” ugyanakkor a nemzetiségű alapú egyenlőtlen bánásmód ellen is felemelték hangjukat, emberséges eljárást követelve a magyar szervektől. Megmozdulásaiknak, felhívásaiknak így szerepe volt abban, hogy a menekültek visszaadásának aránya 1988 folyamán jelentősen csökkent, és a nyílt nemzetiségi alapú megkülönböztetés is visszaszorult.

A nem állami, bár részben az államtól függő szereplők - a Magyar Vöröskereszt, az egyházak, az alakuló társadalmi és ellenzéki szervezetek és a nyugati magyar emigráció – igen fontos szerephez jutottak a menekültellátás és a nemzetközi „lobbítvékenység” megszervezésében is. Ők vették fel egyrészt a kapcsolatot számos nyugati és nemzetközi szervezettel – gyakran a magyar kormány közreműködésével, de legalábbis tudtával –, valamint ők végezték el azt az erőteljes, nyílt érdekérvényesítést nemzetközi terepen, amelyre a magyar kormány, illetve pártvezetés a külpolitikai konfliktusok megelőzése érdekében csak jóval visszafogottabb formában vállalkozott. Az állami tájékoztatás elégtelensége miatt az „alternatív szervezetek” mind itthon, mind külföldön a „második nyilvánosságon” keresztül tették lehetővé az információ áramlását.

Az MSZMP viszonya az egyházi és társadalmi kezdeményezésekhez ambivalens volt. Szociális téren nem nélkülözhatta az alulról hatékonyan szerveződő menekültszolgálatok munkáját, ugyanakkor a háttérből igyekezett fékezni e szervezetek térnyerését, és az ideológiai irányvonalnak megfelelő irányba terelni a tevékenységüket. A hivatalos tájékoztatásban az egyházaknál és a különböző „alternatív szervezeteknél”, pártkezdeményezéseknél jóval nagyobb hangsúlyt kapott az MSZMP tömegszervezeteinek – így elsősorban a Hazafias Népfrontnak és a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek – az egyházi és egyéb ellenzéki köröket ellensúlyozni kívánó, időnként kirakat tevékenységen túl nem mutató segélyező munkája.

A színpalak mögött azonban az államnak nem egy esetben jól is jött az egyház és a konkurens szervezetek politikai és érdekérvényesítő tevékenysége. Mindenekelőtt a nyugati, jogvédő szervezetekkel, tényfeltáró csoportokkal való kapcsolattartásban, az ő fogadásukban, melyet a magyar külügyi szervek nem egy esetben a háttérből szerveztek meg, elejét véve a szocialista – elsősorban román – vádaknak és az állami befolyásolás feltételezésének.

4.3. Az 1951. évi genfi konvencióhoz való csatlakozás mérlege a bel- és külpolitikai elvárások tükrében

Végezetül arra a kérdésre kívánok a kutatás eredményeinek fényében kitérni, hogy az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való magyar csatlakozás, mint az erdélyi menekültek státuszának rendezése érdekében, rövidtávú szempontok figyelembevételével meghozott döntés mennyiben volt összhangban a fentiekben bemutatott, hármas elvárással.

A kérdésre a legegyszerűsebb válasz a nyugati szempontokat vizsgálva adható. A nyugati országok számára, akik maguk is részesei voltak az egyezménynek, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossággal történő kapcsolatfelvétel Magyarországnak az emberi jogok melletti elkötelezettségét is bizonyította. A hangzatos emberi jogi szempontok mellett azonban azt sem felejtjük el, hogy a csatlakozás a Nyugat számára garanciát jelentett arra, hogy Magyarország a térség egy új befogadó országává válik, könnyítve a népszerű nyugati célországoknak a menekültek befogadásával járó szociális és gazdasági terheit. Ehhez a donor országok anyagi támogatás megadására is készek voltak, és még afelett is szemet hunytak, hogy Magyarország csupán az Európából érkező menekültek befogadására mutatott hajlandóságot. Bár a genfi menekültügyi konvenció lefekteti a nemzetiségű alapú megkülönböztetés tilalmát, a magyar csatlakozás kapcsán a Főbiztosság is abból a feltételezésből indult ki, hogy a Romániából érkező menekültek közül elsősorban a magyar nemzetiségűek fognak az anyaországban maradni és ott integrálódni, míg a román nemzetiségűek vélhetően harmadik befogadó országot keresnének Nyugaton.

Ami a szocialista blokkot illeti, az 1951. évi genfi konvencióhoz történő magyar csatlakozás kapcsán – akárcsak a magyar-román konfliktus megítélésében – nem lehetett egyértelmű, nyílt állásfoglalásra számítani, de a lépést maga Moszkva is hallgatólagosan tudomásul vette. Bár egy egyetemesen elfogadott ENSZ-egyezményről volt szó, mely ellen a szocialista ENSZ-tagállamok sem emelhetek kifogást, az általános reakció a Varsói Szerződés tagállamai körében mégis az volt, hogy igaz, hogy Magyarország az egyezmény értelmében menekültstátuszt adhat az azt igénylőknek, de az mégsem megengedhető, hogy ezt egy „baráti, szocialista ország” állampolgárával tegye meg.¹⁸ Az elméleti dilemma a románokat követően a keletnémet menekültek ügyén keresztül öltött újra testet.

¹⁸ Interjú Görög Jánossal, a Külügyminisztérium nemzetközi jogi főosztályának egykori vezetőjével, Készítette: Kaszás Veronika, 2008. december 11.

Utolsó pontként vizsgáljuk meg, hogy a magyar közvélemény, a társadalmi szervezetek elvárásainak megfelelt-e a menekültügyi egyezményhez való csatlakozásról meghozott döntés. A doktori dolgozatban láthattuk, hogy számos ellenzéki szervezet, párt, ügyvédi csoport, egyházi közösség fogalmazta meg az 1951. évi egyezményhez való csatlakozás szükségességét már akkor, amikor az állami vezetés fejében legfeljebb csak végső vészforgatókönyvként fordult meg a konvenció elfogadásának lehetősége. Az ENSZ-egyezmény támogató megítélésében konszenzus volt a menekültkérdésre elsősorban mint a határon túli magyar kisebbség nemzeti ügyére, vagy éppen mint általános emberi jogi problémára fókuszáló csoportok között. A magyar közvéleményben már az erdélyi menekültek befogadásával kapcsolatosan is jelentkeztek a saját életszínvonal csökkenésével kapcsolatos félelmek, így várható volt, hogy lesznek, akik a menekülteknek a konvenció értelmében történő befogadásával járó vállalásokat is fenntartással fogják fogadni. Az emberi méltóság tiszteletben tartása és az egyenlő bánásmód elve mellett kiálló szervezetek számára azonban az egyezményben való részesség szükség esetén egyféle garanciát és hivatkozási alapot is jelentett, amivel némi kontrollt gyakorolhattak az állam felett. E lehetőséggel egyes szervezetek már rögtön 1989 nyarán, a keletnémet menekültek érkezése során éltek is.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a magyar diplomácia újszerű magatartást alkalmazott, amikor az 1980-as évek végén Magyarországra érkező erdélyi menekültek és a kivándorlást kiváltó román kisebbségi és emberi jogi politika ügyét a kétoldalú párbeszéd szintjéről multilaterális szintre emelte. A magyar vezetés a romániai menekültek státuszának rendezését végül az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz csatlakozva kívánta megoldani, az egyezménnyel kapcsolatos komoly fenntartásai ellenére. Míg ugyanis a csatlakozással járó rövid távú előnyöket – a menekültek státuszának a diplomáciai konfliktusok minimalizálása mellett történő rendezését, a jogalkotói munka leegyszerűsítését és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának anyagi támogatását – örömmel fogadta az ország, addig a konvencióba foglalt, a máshonnan érkező menekültek esetleges befogadására vonatkozó hosszú távú kötelezettségvállalás már megosztotta a döntéshozókat.

A romániai menekültügy kezelése ugyanakkor nemcsak külpolitikai szempontból volt fontos Magyarország számára: az erdélyi menekültek megsegítése érdekében kialakított egyházi, társadalmi, ellenzéki összefogás története a magyar rendszerváltozás folyamatának egy lényeges metszete.

Felhasznált elsődleges források

Levéltári források

MSZMP KB Külügyi Osztályának iratai, Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) M-KS-288f./1988-1989. 32. cs.

MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának iratai, MNL M-KS-288f./1988-1989. 22. cs.

Magyar Vöröskereszt iratanyagai, MNL P2130/1988-89

Külügyminisztérium Adminisztratív ügyiratok, MNL XIX-J-1k/1988-89

Külügyminisztérium TÜK iratok, MNL XIX-J-1-j/1988-89

Állami Egyházügyi Hivatal, Katolikus Ügyek Főosztálya, valamint Protestáns és más felekezetek Főosztálya iratai, MNL XIX-A-21-d/1988-89

MSZMP Budapesti Bizottság, Vezető testületek és titkárok iratai, Végrehajtó Bizottság (VB) ülések jegyzőkönyvei, Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL) XXXV. 1. a. 4./1988-89

Újságok, folyóiratok

Magyar Nemzet 1988-1989

Népszabadság 1988-1989

HVG egyes cikkei, 1988-1989

Élet és Irodalom egyes cikkei, 1988-1989

Beszélő 1988-89. évi számai, In: Sebes Katalin (szerk.) (1992) *Beszélő: Összkiadás 1981-1989*. 3. kötet 21-27. szám, 1987-89

Interneten elérhető források, archívumok

A Magyar Távirati Iroda (MTI) 1988-2013 közötti hírarchívuma: <http://archiv1988-2005.mti.hu>

Az Open Society Archives (OSA) digitális dokumentumgyűjteménye: www.parallelarchive.org

Országgyűlési naplók és irományok digitalizált archívuma, 1861-1990: <http://www3.arcanum.hu/onap>

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának archívuma:

<http://www.unhcr.org/pages/49da066c6.html>

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága budapesti irodájának honlapja: <http://www.unhcr-centraleurope.org/>

A Magyar ENSZ Társaság honlapja: <http://www.menszt.hu/>

Interjúk, beszélgetések

A disszertáció szerzője a következő személyekkel készített interjút¹⁹ (az alábbiakban megnevezett funkcióik az 1988-89. évi menekültüghöz való kapcsolódási pontjukat jelölik):

Ara-Kovács Attila,* az Ellenpontok erdélyi szamizdat folyóirat egykori szerkesztője, a Menedék Bizottság egyik alapítója (2008. október)

Görög János,* a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztályának korábbi vezetője (2008. december)

Gyékiss Emil, a Magyar Vöröskereszt korábbi főtitkár-helyettese (2009. február)

Jantsits Ágnes,* a Magyar Vöröskereszt korábbi nemzetközi osztályvezetője (2009. január)

Kis Béla,* az Erdélyi Magyarok Egyesületének elnöke (2008. június)

Kovács András,* az Állami Egyházügyi Hivatal, majd a Vöröskereszt menekültügyekben illetékes munkatársa, menekülttábor vezetője (2009. február)

Sik Endre,* a TÁRKI és a Társadalomtudományi Intézet 1989. évi, az erdélyi menekültekről készített kutatásának vezetője (2008. augusztus)

Spaller Árpád,* az Erdélyi Magyarok Egyesületének elnökhelyettese (2008. október)

Szent-Iványi István, a Menedék Bizottság egyik alapítója (2012. december) (*e-mailen keresztül*)

Szép Csilla,* Svédországban 1989-ben menedékjogot kapott erdélyi magyar (2009. december)

Szilágyi Sándor, a Menedék Bizottság egyik alapítója (2013. április)

Tabajdi Csaba, az MSZMP KB Külügyi Osztályának egykori helyettes vezetője (2013. április) (*e-mailen keresztül*)

Tóth Judit,* a Szociális és Egészségügyi Minisztérium, majd a Belügyminisztérium korábbi jogi szakértője, a magyar menedékjogi szabályozás egyik kidolgozója (2008. július)

Zalatnay István, az Erdélyi Gyülekezet vezető lelkésze (2012. december)

¹⁹ A félig strukturált interjúk gépelt változata, illetve a csillaggal jelölt esetekben az azokról készített digitális hangfelvétel a disszertáció szerzőjének birtokában vannak.

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk

- 1.) Kaszás Veronika (2008): *Diplomatic way to the 1951 Geneva Convention*, In: *Regio*, Volume 11., 67-95.
- 2.) Tóth Judit - Kaszás Veronika (2008): *Chronology 1988-1989*, In: *Regio*, Vol 11. 146-157.
- 3.) Kaszás Veronika (2008): “*What we managed to achieve depended on either the goodwill of people, or we forced it.*” Interview with Béla Kis, President of the Association of Transylvanian Hungarians (July 2008), In: *Regio* Vol 11. 165-177.
- 4.) Kaszás Veronika (2008): “*I can see that many refugees from Transylvania who migrated to Hungary remained in a bitter mood*” Conversation with Árpád Spaller, Vice President of Association of Hungarians from Transylvania (October 2008), In: *Regio*, Vol 11. 178-188.
- 5.) Kaszás Veronika (2011): *Diplomáciai megoldáskeresés az 1987-89 között Magyarországra érkező erdélyi menekültek helyzetének rendezésére*, In: *Magyar Kisebbség*, 2011/3-4. szám, 112-138.
- 6.) Kaszás Veronika (2011): „*Azt látom, hogy nagyon sok erdélyi menekült, aki átjött, keserű szájízzel maradt*”. Beszélgetés Spaller Árpáddal, az Erdélyi Magyarok Egyesületének alelnökével 2008 októberében In: Spaller Árpád: *Trianon árnyékában. Cikkek, tanulmányok, beszélgetések*, 4 tételben, Erdélyi Szövetség kiadása, Budapest, 84-93.
- 7.) Kaszás Veronika (2012): *A Magyar Vöröskereszt szerepe az 1988-89. évi erdélyi menekültek helyzetének rendezésében*, In: *Comitatus. Önkormányzati Szemle*, XX. évf. 209. 94-106.
- 8.) Kaszás Veronika (2012): *Magyarországi egyházak az erdélyi menekültekért 1987-1989 között*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2012/4. szám, 70-89.